

เทศน์อบรมพระและฆราวาส ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๔

โอวาทปาฏิโมกข์

วันนี้เป็นวันที่เราทั้งหลายระลึกถึงธรรมดวงประเสริฐ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐ พระธรรมเป็นธรรมที่ประเสริฐ พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าที่พร้อมกันมา สันนิบาตในสำนักของพระพุทธเจ้าซึ่งคล้ายวันนี้นั้นจำนวน ๑,๒๕๐ องค์ ล้วนแต่เป็นองค์ประเสริฐทั้งสิ้น หากที่ดั่งใจไม่ได้ ใจของเราได้ทุ่มเทลงไปในธรรมชาติที่ประเสริฐวันนี้ นับว่าเป็นสิริมงคลแก่จิตใจของเราอย่างยิ่ง เพราะชุ่มชื่นด้วยพระธรรมดวงเลิศ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

การทำประทักษิณสามรอบนั้น คือการทำความเคารพต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มีองค์พระประธานเป็นสักขีพยานว่า คือองค์แทนศาสดา ในครั้งพุทธกาลท่านถือการเดินทำประทักษิณ คือเดินเวียนขวาสามรอบเป็นการเคารพ ถือการยืนเป็นการเคารพ เพราะฉะนั้นเวลาพระยืนอยู่ แต่พวกญาติโยมนั่งอยู่ จึงห้ามแสดงธรรม ถ้ายืนต้องยืนด้วยกัน นั่งต้องนั่งด้วยกัน เพราะฉะนั้นการทำประทักษิณสามรอบซึ่งบางท่านอาจจะไม่เข้าใจ นั่นคือแสดงกิริยาความเคารพด้วยการทำประทักษิณ นี่คือการเคารพ เป็นอาการแห่งความเคารพอาการหนึ่งซึ่งแสดงในวันเช่นนี้ เพื่อท่านทั้งหลายได้ทราบเอาไว้

พระที่เราทั้งหลายระลึกถึงท่านนี้ เป็นพระที่ประเสริฐ ประเสริฐกว่าทุกสิ่งทุกอย่างในสามโลกธาตุนี้ ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน ผู้ที่ก้าวเข้าถึงธรรมอันประเสริฐ จึงเรียกว่าเป็นผู้ประเสริฐ จิตใจเข้าถึงธรรมอันประเสริฐได้โดยสมบูรณ์ ธรรมอันประเสริฐนั้น ย่อมปรากฏที่ดวงใจ ใจกับธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น เวลาท่านปรินิพพานแล้ว จึงไม่อาจจะพูดได้ว่าจิตของท่านบริสุทธิ์หรือพูดได้ว่าจิต เพราะผ่านจากสมมุติไปแล้ว

สมมุติคือธาตุชั้นได้แก่สกลกาย เมื่อมีสกลกายอันเป็นสมมุติที่อาศัยกันอยู่กับจิตที่เป็นวิมุติหลุดพ้นไปแล้วนั้น จึงเรียกว่าจิตบริสุทธิ์ เรียกท่านว่าเป็นพระอรหันต์ พอผ่านจากขั้นนี้ไปแล้ว ไม่มีสมมุติใดๆ เข้าเจือปนกับจิตดวงนั้น จิตดวงนั้นเป็นธรรมทั้งแท่ง เป็นธรรมทั้งดวง จึงไม่เรียกว่าจิตอีก และคำว่าปรินิพพานนั้นก็หมายถึงเรื่องสมมุติได้ดับสนิทไปหมดแล้วไม่มีขึ้นเหลือ ไม่เหมือนท่านที่ยังครองชั้นอยู่ทั้งที่จิตบริสุทธิ์ แต่ก่อนดับเฉพาะกิเลสภายในใจ พอธาตุชั้นสลายลงไปสู่สภาพเดิมของตนแล้ว นั้นเรียกว่าปรินิพพานคือดับหมด กิเลสก็เป็นอันว่าดับไปแล้วตั้งแต่ขณะตรัสรู้และ

ขณะบรรลุนิพพาน ถึงขั้นสุดยอดแห่งธรรมแล้ว วาระสุดท้ายชั้นนี้ก็สลายไป หมดความรับผิดชอบร่วมกันเพียงเท่านั้น

สภาพของชั้นนี้ก็มิใช่ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัด สลายตัวลงไปสู่สภาพเดิมของตน จิตที่บริสุทธิ์ผ่านออกไปแล้วจึงไม่เรียกว่าจิตได้อีก ธรรมชาติที่เรียกไม่ได้นี้แลที่เราทั้งหลายได้กราบระลึกอยู่ทุกวันว่า พุทธฺ์ สรณฺ์ คจฺฉามิ คือ ธรรมชาตินี้ ธมฺมํ สรณฺ์ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณฺ์ คจฺฉามิ นี้พูดตามอาการจึงมีสามรัตนะ เมื่อเข้าถึงความบริสุทธิ์เต็มที่แล้ว กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ทั้งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ที่เป็นอาการ รวมเข้าสู่ธรรมดวงเดียว

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อโลกสมมุติยังมีอยู่ ธาตุชั้นนี้ของเรายังมีอยู่ ต้องระลึกถึงทั้งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สิ่งที่เราละทิ้งนั้นแลเป็นธรรมชาติที่ประเสริฐ มีอยู่ตลอดเวลาไม่ได้สูญสิ้นไปไหน แต่มีได้มีอยู่แบบสมมุติทั้งหลาย และมีได้สูญแบบสมมุติทั้งหลาย แต่ทรงอยู่แบบนอกสมมุติ คือ แบบวิมุตติล้วน ๆ สมมุติเอื้อมิได้ถึง

วันที่ท่านประธานพระโอวาทปาฏิโมกข์นั้นเรียกว่า วิสุทธิอุโบสถ คือ ประธานพระโอวาทแก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ล้วน ๆ จึงเรียกว่าวิสุทธิอุโบสถ แสดงแก่ท่านผู้บริสุทธิ์ล้วน ๆ ในเนื้อความแห่งพระโอวาทที่แสดงนั้น ท่านแสดงไว้ว่า สพฺพปาปสฺส อกรรมํ การไม่ทำความชั่วทั้งปวงหนึ่ง กุสลสฺสุปฺสมฺปทา การยังความฉลาดให้ถึงพร้อมหนึ่ง สจฺจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องใสจนกระทั่งถึงความบริสุทธิ์หนึ่ง เอตํ พุทฺธานฺ สาสนํ นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งสอนเป็นแบบเดียวกันอย่างนี้

จากนั้นท่านก็บรรยายขยายความออกไปว่า อนุปวาโท อย่าไปกล่าวร้ายคนอื่น อนุปมาโต อย่าทำความเบียดเบียนและทำลายผู้อื่น ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร ให้สำรวมอยู่ในหลักพระวินัยอย่างเรียบร้อยสวยงามในเพศของพระ มตฺตตณฺฺญา จ ภตฺตสุมิ ความรู้จักประมาณในการขบการฉัน การใช้สอยในทุกอย่าง ไม่ให้ลืมนื้อลืมตัว ปนฺตณฺฺย สยนาสนํ ให้มีที่นั่งที่นอนที่พักผ่อนเพื่อการบำเพ็ญสมณธรรม เป็นที่สงบสงัด งบเจียบ อธิจิตฺเต จ อาโยโค การทำจิตของตนให้ยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ จนกระทั่งสุดขีดแห่งความยิ่ง ถึงขั้นแห่งความประเสริฐของจิต เอตํ พุทฺธานฺ สาสนํ นฺติ นี้ก็เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ๆ เช่นเดียวกันและสอนแบบเดียวกัน

ปัจจัยทั้งสี่เป็นเครื่องอาศัย เป็นเครื่องสนับสนุนสำหรับนักบวชผู้มาบวชในศาสนา ชั้นนี้หั้นเป็นเหมือนโลกทั่ว ๆ ไป เวลาออกมาบวชแล้วก็ต้องมีที่อยู่ที่พักที่อาศัย มีเครื่องนุ่งห่มใช้สอยเป็นธรรมดาเช่นเดียวกับโลก เป็นแต่ปัจจัยเครื่องอาศัยต่างกัน เกี่ยวกับเพศของนักบวชผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเท่านั้น ส่วนใหญ่เหมือนกัน เช่น

จีวร ก็หมายถึง ผ้าถุง ผ้าห่ม สบง สังฆาฏิ ถ้าเป็นฆราวาสก็เรียกว่าเครื่องนุ่งห่ม เป็นพระก็เรียกว่าเครื่องนุ่งห่มเหมือนกัน แต่แยกไปเป็นจีวร เป็นสบง เป็นสังฆาฏิหรือเป็นบริหารเครื่องอาศัยเป็นอยู่ใช้สอย

สรูปความแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของสมณะ เพื่อบำเพ็ญหรือเพื่ออยู่ด้วยความสะดวกสบาย และเพื่อบำเพ็ญตนด้วยความราบรื่นในธรรมวินัย ไม่ขัดข้องกับสิ่งเหล่านี้ว่าไม่มี

บิณฑบาต ได้แก่ การขบการฉัน มตฺตณฺณฺตา จ ภตฺตสฺมึ ให้รู้จักประมาณในการบริโภคขบฉัน นี้อยู่ในโอวาทปาฏิโมกข์ ที่ท่านแสดงเป็นวิสุทธิอุโบสถแก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ วันนี้ได้ยกธรรมเหล่านี้มาแสดงให้ท่านทั้งหลายซึ่งเป็นนักบวชฟังตลอดถึงประชาชนซึ่งจะต้องเป็นผู้มีขบมีเขตมีความพอดีเช่นเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงสูงต่ำหยาบละเอียดเท่านั้น นอกนั้นเหมือน ๆ กัน

การนุ่งห่มใช้สอยก็ไม่ฟุ่มเฟือยจนกลายเป็นความฟุ้งเฟ้อ โก่เก๋ เกินเหตุเกินผล เกินเนื้อเกินตัวเกินความพอดีที่ควรจะเป็นสุข เพราะสิ่งเหล่านี้เมื่อไม่รู้ประมาณยอมทำลายตัวเองได้ ทำไม่ถึงว่ามาทำลายตัวเอง เพราะทุกสิ่งทุกอย่างต้องหามาด้วยทรัพย์สมบัติเงินทอง ไม่ใช่จะมีขึ้นมาเฉย ๆ ลอย ๆ ตามความต้องการ ต้องได้แลกเปลี่ยนกันมา เช่นเอาเงินไปซื้อเป็นต้น การนุ่งห่มใช้สอยให้พอเหมาะพอดีกับตนความสุขก็มีขึ้น

ถ้าเลยจากความพอดีแล้วไม่ว่าอะไรเป็นความยุ่งเหยิงวุ่นวาย นำความทุกข์มาให้ทั้งนั้น การขบการฉันการรับประทาน โภชเน มตฺตณฺณฺตา ก็ให้รู้จักประมาณในการบริโภคการขบฉัน ถ้าการรับประทานเลยเหตุเลยผลเลยความพอดีไปแล้ว ก็ทำความสิ้นเปลืองและทำความเสียหายแก่ตัวเอง และกลายเป็นนิสัยได้ อะไรก็ตามถ้ากลายเป็นนิสัยแล้วยอมจะแก้ไขได้ยาก ท่านจึงสอนให้รู้จักประมาณในทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับตน จะมีส่วนได้ส่วนเสียด้วย

เฉพาะอย่างยิ่งพระเรา มตฺตณฺณฺตา จ ภตฺตสฺมึ นี้ท่านแสดงไว้หลายบทหลายบาทหลายสูตรหลายคัมภีร์ทีเดียว พระพุทธเจ้าทรงย้ำแล้วย้ำเล่าแล้วพระจะลืมตัว กลัวว่าสิ้นจะแข่งธรรม ปากท้องจะแข่งอรรถแข่งธรรมไปเสีย ไปที่ไหนก็มีแต่สิ้นแต่ปากแต่ท้องออกหน้าออกตา แข่งหน้าธรรมไปเสีย ธรรมเลยไหลขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะความเห็นแก่ล้นแก่ปากแก่ท้องเห็นความเห็นแก่อรรถแก่ธรรม ท่านจึงสอนไว้อย่างนั้น ธรรมเหล่านี้ไม่ใช่เป็นธรรมเล็กน้อย เป็นธรรมสำคัญมาก

การปฏิบัติต้องได้สังเกตสอดรู้ตนอยู่เสมอ ผู้ต้องการความเจริญรุ่งเรืองด้วยธรรม ไม่ต้องการความเจริญด้วยปัจจัยสี่อันเป็นด้านวัตถุ พระพุทธเจ้าไม่ทรงสอนให้

เสาะแสวงหาสิ่งเหล่านี้เลยขอบเขตแห่งความติงามของสมณะ และไม่ทำให้ใช้สอยและขบฉันทให้เลยขอบเขตแห่งความพอดีของสมณะ เพราะจะเป็นการทำลายอรรถธรรมซึ่งควรเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมสูญอันตรธานไป เพราะสิ่งเหล่านี้เหยียบย่ำทำลายท่านจึงสอนแล้วสอนเล่าอยู่เสมอหลายบาทหลายบาทหลายสูตรหลายคัมภีร์ เพื่อผู้ศึกษาอบรมจะได้สะดวกใจ เห็นโทษในสิ่งที่ทรงตำหนิแล้วระมัดระวังตัว

เสนาสนะ คือที่อยู่ที่อยู่อาศัย ท่านว่า ปนฺตญฺจ สยนาสนํ ที่นอนที่นั่งอันสงบสงัดนั้น ฟังซิ ที่ไหนเป็นที่สงบ ตั้งแต่วันบวชมาที่แรกพระพุทธเจ้าก็ได้ประทานพระโอวาทไว้แล้วเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย จนมาถึงอุปัชฌายะทุกวันนี้ บวชกุลบุตรสุดท้ายภายหลังก็จะต้องบอกนิสสัย ๔ นี้ให้ เว้นไม่ได้ อุปัชฌายะองค์ใดเว้น เป็นต้องปลดออกจากความเป็นอุปัชฌายะทันที เพราะทำให้ขาดสิ่งสำคัญและจำเป็นแก่ความเป็นพระและหน้าที่ของพระไป

รุกขมูลเสนาสนํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชา. ตตฺถ เต ยาวชิวํ อุตฺสสาโท กรณียเ. บรรพชาอุปสมบทแล้วให้ท่านทั้งหลายไปเที่ยวเสาะแสวงหาอยู่ตามร่มไม้ ชายป่า ชายเขา ตามถ้ำ เงื้อมผา ป่ารกชัฏอันเป็นสถานที่สงบสงัด สะดวกแก่การบำเพ็ญสมณธรรม เพราะปราศจากสิ่งพลุกพล่านรบกวนต่างๆ จงพยายามทำอย่างนี้ตลอดชีวิตเถิด นี่คือนิเวศน์สำคัญที่อุปัชฌายะทุกๆ องค์บวชกุลบุตรสุดท้ายภายหลังเสร็จแล้ว ต้องได้ให้โอวาทข้อนี้ และงานของพระที่จะเป็นไปเพื่อความวิเศษศักดิ์สิทธิ์ภายในจิตใจของตนคืออะไร ก็คือกรรมฐาน ๕ เป็นพื้นฐานไปก่อน

เวลานั้นเป็นระยะที่สั้นมาก ท่านจึงสอนมอบงานให้เพียงสั้นๆ ว่า เกสา โลมานขา ทนฺตา ตโจ เพียงเท่านั้นก่อน นี่หมายถึงอะไร หมายถึง ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ให้เอานี้ไปพิจารณาคลีคลายดูตามหลักความจริงของมัน ในสถานที่สงบตั้งบเสียบอันเป็นความสะดวกแก่การพิจารณาคลีคลายงานเหล่านี้ให้รู้แจ้งแทงทะลุ ตลอดถึงอาการ ๓๒ ภายในร่างกายของตนทั้งข้างนอกข้างใน อชฺฌตฺตา วา พหิทฺธา วา เทียบกันได้ทุกสัดทุกส่วน ด้วยความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนตฺตา ด้วยความเป็นของปฏิกูลโสโครกเต็มไปหมดในร่างกายของสัตว์ของบุคคล แต่ละสัตว์แต่ละบุคคลไม่มีใครยิ่งหย่อนกว่าใครเต็มไปด้วยสิ่งเหล่านี้ด้วยกัน นี่แหละคืองานที่ท่านให้ทำให้พิจารณา ท่านสอนเพื่อความรู้อย่างเห็นจริง ปัญญาแทงทะลุแล้วปล่อยวางอุปาทาน

ที่สอนให้พิจารณาคลีคลายร่างกายมี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ก็เพื่อชะล้างของปลอมที่แทรกอยู่ในกายนั้นออก เพื่อความจริงคือธรรมจะได้ปรากฏ กิเลสคือของปลอม ของเทียม เมื่อแทรกจิตจึงทำให้จิตปลอมไปด้วยกิเลส ไม่อาจทรงความจริงไว้ได้ จึงถูกหลอกมาตลอด ถูกฉุดลากมาเป็นประจำ พาเที่ยวปักปิ่นเขตแดนเอาไว้หมด

ว่าสิ่งนั้นสวยสิ่งนี้งาม สิ่งนี้เป็นนิจุจ ของเที่ยง สิ่งนี้เป็นสุข คือความสุข สิ่งนี้เป็นอดตา เป็นเราเป็นของเรา แม้กำลังจะเป็นจะตายอยู่ มันก็ว่าเป็นเราเป็นของเรา นี่คือเรื่องของกิเลสต้องขัดขวางธรรมอยู่อย่างนี้

ที่ท่านให้พิจารณาตามความจริงนั้น คือความจริงเป็นอย่างไรท่านก็สอนให้รู้ให้เห็นอย่างนั้น เช่น อนิจจุ เป็นของไม่เที่ยง ร่างกายเราทุกส่วนหาความเที่ยงแท้ถาวรไม่ได้ มีแต่ความแปรสภาพอยู่ตลอดเวลาทุกอาการ จนถึงวาระสุดท้ายสลายลงไปสู่ความจริงของตน ทุกข์ ก็เคยได้ยืนแต่ทุกข์ซึ่งเรา เราไม่เคยได้ซึ่งทุกข์เอาไว้พอให้สบายขยายอำนาจบังคับบัญชากิเลสบ้าง ทั้งนี้เพราะเราไม่ทราบความจริง พอทราบความจริงแล้วทุกข์จะมาซึ่งเราไม่ได้ ดังพระพุทธรเจ้าและสาวกทั้งหลาย ไม่มีทุกข์ตัวใดที่จะไปซึ่งจิตซึ่งใจของท่านให้เป็นนักโทษเหมือนอย่างแต่ก่อนเลย ท่านอยู่เหนือทุกข์ทั้งหมด

ดังที่ท่านอาจารย์มันเคยพูดให้ฟังและได้เขียนไว้ในประวัติของท่านว่า พระอรหันต์บางองค์ท่านยืนนิพพาน บางองค์ท่านนั่งนิพพาน บางองค์ท่านเดินนิพพาน บางองค์ท่านนอนนิพพาน ทำไมท่านจึงทำผิดแปลกจากมนุษย์ทั่วๆ ไปในโลกนี้เล่า ก็เพราะความรู้ความเห็นความสัตย์ความจริงที่มีอยู่ในใจของท่าน ไม่ได้เหมือนกับโลกทั่วๆ ไป ธรรมนั้นเป็นสมบัติของท่านโดยเฉพาะไม่เกี่ยวกับโลก ท่านจึงไม่ทำเหมือนโลก และโลกก็ทำเหมือนท่านไม่ได้ การที่จะขัดแย้งท่านว่า ท่านทำไม่ได้ ท่านเป็นอย่างนั้นไม่ได้ จึงเป็นโมฆะทั้งสิ้น หาความจริงไม่ได้ เพราะผู้นั้นไม่มีความจริงเหมือนท่าน จะให้ท่านมาเป็นอย่างตัวเองได้อย่างไร ท่านเป็นท่านเต็มตัว เราก็คือเราแบบนี้อย่างเต็มยศ (ของปุถุชน ผู้ชอบชนดะ)

ทุกข์เวทนาในขันธก็สักแต่ว่าสมมุติอันหนึ่งๆ เท่านั้น เช่น รูป คือกองรูป นี่ก็เป็นสมมุติอันหนึ่ง เวทนาสุข ทุกข์ เจยๆ นี่ก็เป็นอาการอันหนึ่งๆ ของขันธแต่ละอย่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นสมมุติทั้งหมด แต่จิตของท่านหลุดพ้นแล้วจากสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ จิตจึงเหนือสิ่งเหล่านี้ ทุกข์ภายในร่างกายวาระสุดท้ายจะหนักมากขนาดไหน ก็ไม่สามารถทำใจของท่านให้กระทบกระเทือน ให้หวั่นไหวเอนเอียงไปได้เลย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงสามารถปรินิพพานตามอริยาศัย ในท่าที่ตนถนัดในวาระสุดท้าย ได้ตามความสะดวกและอริยาศัย โดยไม่มีเวทนาตัวใดที่จะสามารถเข้าไปเหยียบย่ำทำลายจิตใจของท่าน ให้เอนเอียงไปได้เหมือนอย่างสามัญชนทั่วๆ ไปเลย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงปรินิพพานได้ในท่าต่างๆ ตามอริยาศัยของท่าน เช่น ยืนนิพพานบ้าง เดินนิพพานบ้าง นั่งนิพพานบ้าง นอนนิพพานบ้าง ด้วยความเป็นอิสระเสรีภายในใจ เพราะท่านไม่มีเวทนาทางใจ

คำว่าเวทนานี้หมายถึงเวทนาภายในจิต เวทนาในร่างกายนั้นมี ท่านรับทราบ เพราะท่านรู้ จะไม่รับทราบอย่างไร แม้แต่เรามีกิเลสอยู่ภายในจิตใจเรายังรู้ เจ็บตรง

โหนในส่วนร่างกาย เจ็บท้อง ปวดศีรษะ เรายังทราบ ทำไมท่านจะไม่ทราบ แต่ความ
ทราบของเรากับความทราบของท่านมันต่างกัน ความทราบของเราทราบไปตาม
ยถากรรมของคนมีกิเลส ไม่ได้หยั่งทราบด้วยความรู้จริงเห็นจริงเหมือนพระชีณาสพ
ท่าน จึงต้องยึดต้องถือ จึงต้องเกิดความทุกข์ทรมานภายในจิตใจไม่มีประมาณ เวลาร่าง
กายไม่สมประกอบหรือมีความทุกข์ความลำบากขึ้นในอวัยวะส่วนใด ใจเลยกลายเป็น
โรคกังวล โรควุ่นวาย โรคเสียอกเสียใจขึ้นมาด้วย

แต่พระชีณาสพท่านไม่มี เพียงแต่รับทราบทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นภายในชั้นนี้เท่า
นั้น ชั้นนี้ก็ชั้นนี้ จิตเป็นจิต เวทนาจะไปแทรกจิตท่านได้อย่างไร เมื่อต่างอันต่างจริง
แล้วไม่กระทบกัน ชั้นนี้แสดงตัวจนวาระสุดท้าย คือ ทุกขเวทนาแสดงตัวก็แสดงตัวอยู่
ในวงชั้นนี้โดยเฉพาะ ไม่สามารถไปแสดงตัวในวงจิตของท่านได้ นี่แหละระหว่างพระ
อรหันต์กับเราต่างกันมากราวฟ้ากับดินหินกับเพชรนั่นแล

พระอรหันต์ท่านไม่มีเวทนาทางใจ เวทนามีอยู่เฉพาะภายในชั้นนี้เท่านั้น ไม่มี
อยู่ภายในจิตของพระอรหันต์ เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจะไม่ปรินิพพานในท่าต่างๆ ได้ตาม
ความต้องการของท่าน หรือตามอหัตถ์ของท่านได้อย่างไร ท่านต้องเป็นท่านโดย
สมบูรณ์ตลอดไป ไม่มีสมมุติใดๆ อาจเอื้อมลบล้างความจริงของท่านได้ตลอดอนันต
กาล ความจริงเป็นอย่างนี้ เราจึงยอมในคำพูดของท่านอาจารย์มั่นที่ว่า พระอรหันต์
นิพพานในท่าต่างๆ กัน อย่างหมอบราบตามประสาคนโง่ ใครๆ อย่าเอาอย่าง จะกลายเป็นคนโง่ พระโง่ไปหลายคนหลายองค์

คำว่าเวทนานี้เป็นสมมุติ จะเป็นสุขเวทนาจึงตาม ทุกขเวทนาจึงตาม อุเบกขา
เวทนาจึงตาม จะมีได้ภายในร่างกาย เกิดขึ้นภายในกาย สุขเกิดขึ้นภายในกาย ทุกข์เกิด
ขึ้นภายในกาย เฉยๆ เกิดขึ้นภายในกายนี้เท่านั้น ไม่สามารถจะไปเกิดภายในจิตของ
พระอรหันต์ได้เลย เพราะจิตนั้นเป็นวิสุทธิจิต เป็นวิมุตติจิตที่พ้นจากสมมุติแล้ว ท่านจึง
ไม่มีเวทนาใดที่จะให้เสวย

ตามหลักความจริง เวทนาทั้งปวงเป็นสมมุติ แต่จิตของท่านเป็นวิมุตติจิต จะเข้า
กันได้อย่างไร ฉะนั้นจึงไม่มีเวทนาใดที่จะเข้าเหยียบย่ำทำลายจิตใจของท่านได้ นอก
จากสุขในหลักธรรมชาติ ดังที่ท่านว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง สุขใน
นิพพานหรือสุขของท่านผู้บริสุทธิ์ จิตบริสุทธิ์นั้น ไม่ใช่สุขเวทนา เป็นสุขของวิมุตติจิต
เหนือสมมุติไปแล้ว สุขนั้นจึงไม่มีคำว่า อนิจจัง เวทนา อนิจจา อย่างนี้ก็ไม่มี สุขก็เป็น
อนิจจา ทุกข์ก็เป็น อนิจจา อุเบกขาเฉยๆ ก็เป็น อนิจจา หรือเป็น อนิจจัง ถ้าเป็นเวทนา
แล้วต้องมี อนิจจัง เป็นคู่กันเสมอไป

แต่สุขของพระอรหันต์ สุขของวิสุทธิจิตนั้นไม่ใช่เวทนา จึงไม่มี อนิจจัง ทุกข์
อนตตา เข้าไปแทรกได้เลย นี่ผิดกับสุขของโลก เวทนาของโลก ท่านจึงเรียก นิพพาน
ปรหม์ สุข นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง สุขนั้นเป็นสุขในหลักธรรมชาติของความบริสุทธิ์ ไม่
ใช้สุขเสกสรรปั้นยอขึ้นมา สุขแล้วดับ ดับแล้วเกิดอยู่อย่างนั้น นี่แหละจิตของพระ
อรหันต์ต่างกันอย่างนี้ เราควรทราบเอาไว้ เมื่อเราถึงขั้นของท่านที่ถึงแล้ว ถ้ายังเขี้ยว
แหลมคมและกัดเก่งอยู่ ค่อยไปชวนท่านต่ออีกก็ได้ไม่ห้าม กลัวเป็นบาป

การที่ทราบจากการได้ยินได้ฟังนี้ไม่ได้เป็นความแน่ใจนัก ยังต้องมีความสงสัย
อยู่เป็นธรรมดา เพื่อจะทราบตามหลักความจริงในสิ่งที่เป็นจริงนั้น ต้องทราบด้วยภาค
ปฏิบัติที่เรียกว่าปฏิบัติธรรม พระพุทธเจ้าได้ธรรมมาสั่งสอนโลกก็ได้จากภาคปฏิบัติ
ได้เป็นศาสดาเอกของโลกขึ้นมาก็ได้จากภาคปฏิบัติ คือการประพฤติปฏิบัติทางจิตต
ภาวนา เช่น เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนา ผลจึงเกิดขึ้นเต็มภูมิและเป็นศาสดาของโลก
พระสาวกทั้งหลายท่านก็ประพฤติปฏิบัติเป็นอรหันต์ขึ้นมาด้วยภาคปฏิบัติ ไม่ได้เป็นขึ้น
มาด้วยภาคจดจำเฉย ๆ หรือภาคจดจำล้วน ๆ

ความจำเป็นความจำ ความจริงเป็นความจริง เรานำความจำที่ได้ศึกษาเล่าเรียน
มา ไปประพฤติปฏิบัติตามที่เรารู้เข้าใจจากการเล่าเรียนมานั้น กลายเป็นภาค
ปฏิบัติขึ้นมา เมื่อปฏิบัติตามที่เรียนมาแล้ว ผลคือปฏิเวธ ความรู้แจ้งเห็นจริงย่อมรู้แจ้ง
เห็นจริงไปโดยลำดับ ๆ จนกระทั่งรู้แจ้งแทงทะลุเป็นความจริงขึ้นมาเต็มภูมิภายในใจ
เมื่อเป็นเช่นนั้นจะไม่ถามในสิ่งที่กล่าวมานี้ เช่น พระอรหันต์ท่านไม่มีเวทนาในจิตอย่าง
นี้ จะปรากฏในจิตของเราเสียเอง จิตของพระพุทธเจ้ากับจิตของเรานั้นไม่มีอะไรผิด
แปลกกัน เมื่อเข้าถึงความจริงเต็มสัดเต็มส่วนเหมือนกันแล้ว ไม่มีอะไรจะสงสัยกัน ไม่
มีอะไรจะมาคัดค้านกัน ไม่มีอะไรมาลบล้างกันได้ เพราะเป็นเหมือนกัน จริงเท่ากัน
เนื่องจากรู้แบบเดียวกัน

ดังที่กล่าวว่าเวทนาในจิตของพระอรหันต์ไม่มีอย่างนี้ ดูซิว่าใจเราเป็นยังไง เข้า
ใจท่านที่ อ้อ เป็นอย่างนี้เอง นี่แหละที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเราตถาคต เห็นความ
จริงอันนี้ซึ่งเป็นเหมือนกัน ของเราฉันใดของท่านฉันนั้น ของท่านฉันใดของเราฉันนั้น
นิพพานเที่ยงหรือไม่เที่ยง ดูจิตของเรารู้ ถามนิพพานว่าเที่ยงไม่เที่ยงไปทำไม ตัวก็รู้
นิพพานหรือไม่นิพพานอยู่ที่จิตนี้ นั่นเป็นชื่อต่างหาก คำว่านิพพานนั้นเป็นเงา หรือเป็น
ชื่อของธรรมชาติที่เราทรงอยู่เวลานี้ รู้อยู่เวลานี้ ได้แก่จิตที่บริสุทธิ์นี้ นี่คือตัวประธานแท้
ดูตัวประธานแล้ว รู้ตัวประธานแล้ว สงสัยเงาไปหาอะไร นี่แหละหลักความจริง ใคร
อยากเป็นเจ้าของก็ปฏิบัติเอา อย่าขี้เกียจ ความขี้เกียจคือตัวสังหารทำลายมรรคผล
นิพพาน ความขยันหมั่นเพียรต่างหากเป็นทางเดินเพื่อมรรคผลนิพพาน

ธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทุกบททุกบาท เป็นมัชฌิมาปฏิปทาอยู่เสมอ ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปไหน เพราะเหตุใด เพราะกิเลสทุกประเภทซึ่งเกิดภายในจิตใจหรือมีอยู่ภายในจิตใจของสัตว์โลก ไม่มีกิเลสตัวใดเปลี่ยนหน้าเปลี่ยนตาไปเป็นอย่างอื่น พอที่จะเปลี่ยนแปลงมัชฌิมาปฏิปทาให้เป็นอย่างอื่น เพื่อให้ทันกับกิเลสประเภทนั้น ๆ กิเลสเหล่านี้ไม่เหนียวอำนาจแห่งธรรม จึงไม่ต้องเปลี่ยนแปลงธรรมที่ทรงสอนแล้วนี้ เพราะทรงได้ผลมาแล้วจากปฏิปทาเหล่านี้ จึงต้องนำปฏิปทาเหล่านี้มาปราบกิเลสตามที่พระพุทธเจ้าพาดำเนินมา

ถ้าเราดำเนินตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้นี้ ศาสนธรรมหรือมัชฌิมาปฏิปทานี้ คือตลาดแห่งมรรคผลนิพพานของเราอย่างเต็มสัดเต็มส่วนนั้นเอง หาที่สงสัยไม่ได้เลย นอกจากจิตใจหรือการประพฤติปฏิบัติจะเป็นลุ่ม ๆ ดอน ๆ สูง ๆ ต่ำ ๆ ไม่เป็นไปตามหลักธรรมที่ทรงสอนไว้เท่านั้น จึงไม่สมหวัง ถ้าตั้งใจปฏิบัติตามนี้ คำว่ามัชฌิมา คือธรรมเหมาะสมเพื่อมรรคผลนิพพานตลอดเวลาอยู่แล้ว การประพฤติปฏิบัติก็เหมาะสมกับเหตุ ผลทำไมจะไม่สมดุลงันเล่า ต้องสมดุลง ผู้ปฏิบัติเช่นนี้และเป็นผู้รับมรดกที่พระพุทธเจ้าประทานให้

พระพุทธเจ้าไม่ได้เกิดขึ้นจากไหน เกิดขึ้นจากมัชฌิมาปฏิปทานี้ สาวกทุก ๆ องค์อย่าว่าแต่ ๑,๒๕๐ องค์นี้เลย เป็นหมื่น ๆ แสน ๆ ล้าน ๆ องค์ท่านก็สำเร็จจากมัชฌิมานี้ทั้งนั้น ไม่มีที่อื่นเป็นที่สำเร็จมรรคผลนิพพานได้ นอกจากมัชฌิมาเป็นทางเดิน เป็นเครื่องชำระชักฟอก เป็นเครื่องหล่อหลอมให้จิตแต่ละดวงกลายเป็นจิตบริสุทธิ์ขึ้นมา ขอให้เป็นที่มั่นใจในการประพฤติปฏิบัติธรรม และสถานที่ดังกล่าวมานี้เกิด เพราะเป็นที่ที่เหมาะสมตลอดมาไม่เคยล้าสมัย คือ ในป่า ในเขา ในที่สงัดวิเวก ดังที่ท่านพาดำเนินมา

การขบการฉัน ดังได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้นว่า เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของวิบากชั้นแรกเท่านั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งสำคัญดังวิสุทธิธรรมที่เรามุ่งมั่นอยู่เวลานี้ สิ่งที่เรามุ่งมั่นนั้น คือวิสุทธิธรรมซึ่งเป็นธรรมสำคัญมาก ส่วนปัจจัยเครื่องอาศัยต่าง ๆ เป็นเพียงเครื่องบำรุงเยียวธาตุชั้นพอให้อยู่ได้ เป็นไปได้วันหนึ่ง ๆ เท่านั้น อย่าได้ลืมนึกเชื่อมติดกับสิ่งอาศัยว่าเป็นเนื้อเป็นหนัง เป็นตัวของตัวขึ้นมาจะลืมนอร์ลืมนธรรม สิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นภัยเหยียบย่ำทำลายจิตใจลงโดยไม่รู้สึกตัว การเหยียบย่ำทำลายจิตใจ ก็คือการเหยียบย่ำธรรมซึ่งจะเกิดขึ้นภายในใจนั้นแล ให้พากันระมัดระวังเสมอ คำว่า สกกาโรปุริสฺ หนฺติ ลากสักการะฆ่าบุรุษผู้โง่ให้หนีภัยจากธรรม ก็คือความลืมนึกติดกับสิ่งเหล่านี้แล จะเป็นอะไรมาจากที่ไหน

การประพฤติปฏิบัติให้เล็งดูจิตอย่าดูที่อื่น กิเลสอยู่กับจิต แสดงออกที่จิต ไม่ว่าจะชั่ว ความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะตัณหา คิดมากคิดน้อยคิดขึ้นที่จิต เกิดขึ้นที่จิต เพลานที่จิตไม่ได้เผาที่ไหน มัชฌิมาปฏิปทามีสติปัญญาเป็นสำคัญ ให้สอดส่องมองดูจิตตลอดระยะเวลา เพราะเรามีหน้าที่อันเดียวเท่านั้น

พระบรมมาปล่อยหมดแล้วกิจบ้านการเรือนอะไรๆ ที่โลกจัดทำกัน มีแต่ปฏิบัติศีลธรรมอย่างเดียว ไม่เกาะเกี่ยวกับสิ่งภายนอก ส่วนอาหารปัจจัยสี่ที่กล่าวมาไม่ต้องเป็นกังวล ผิดวิสัยพระศิษย์ตถาคต เป็นหน้าที่ของประชาชนศรัทธาญาติโยมเขาซึ่งพร้อมและบริบูรณ์อยู่แล้ว อยากจะสนับสนุนผู้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติกำจัดกิเลส เพื่อได้บุญได้กุศลกับท่านเหล่านั้น เอา ปฏิบัติลงไป ถ้าเป็นลูกศิษย์ตถาคตเข้าสู่สงครามแล้ว ไม่ต้องกลัวตาย ผู้ปฏิบัติไม่ได้ตายเพราะการต่อสู้กับกิเลส ดังพระพุทธเจ้าเพียงสลบแต่กิเลสตายเรียบ ดูเอาในตำรามิให้ดู ไม่โกหก ส่วนมากคนเรามีแต่กิเลสย้ายที่แต่แหวกให้ตายทั้งนั้นแหละ

จงเห็นโทษแห่งการย้ายที่แหวกของกิเลสจนถึงขั้นตายแล้วเกิด เกิดแล้วตายอยู่นี้ ในภพน้อยภพใหญ่ไม่หยุดไม่ถอยมาจนบัดนี้ ควรจะเห็นโทษในสิ่งเหล่านี้มากกว่าการกลัวทุกข์กลัวตายที่จะต่อสู้กับกิเลสเป็นไหนๆ เราเป็นนักรรณะต้องเล็งเหตุผล ยิ่งกว่าความกลัวทุกข์กลัวตายโดยไม่มีเหตุผล จึงถูกหลักของธรรมที่จะทำให้พ้นทุกข์ และผู้เช่นนั้นจะพ้นทุกข์ได้ไม่สงสัย ไม่ต้องกลัว ขึ้นบนเวทีแล้วกลัวตายทำไม ถ้ากลัวตายอยู่บนเวทีที่ต่ออย่าไม่ออก ต่ออย่าไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย กำลังตกเพราะขาดกำลังใจ เตียวถูกเขาน็อกเอา ให้มีแต่ความหวังชนะกับความชนะเท่านั้นอยู่ในหัวใจขณะต่อสู้ นักต่อสู้ขึ้นบนเวทีแล้วมีแต่ความหวังชนะ ไม่มีคำว่ากลัวคู่ต่อสู้ นี่เราก้าวขึ้นบนเวทีแล้ว เพศของเราเป็นเพศนักรบไม่ใช่เพศนักรบ นักรบออกตัวเอง และหลอกประชาชนที่เขาศรัทธาในพุทธศาสนา ศรัทธาในพระ ต้องสู้สุดกำลัง สู้จนสุดขีดสุดแดน สู้จนได้ชัยชนะมาสู่สังคมพุทธศาสนาอย่างสง่าผ่าเผยและภาคภูมิใจในตัวเอง

ทุกสิ่งทุกอย่างเครื่องสนับสนุนมีพร้อมแล้ว อาหารปัจจัยจะกินให้ตายก็ได้ถ้าเราไม่เสียดายธรรม ถ้าเห็นขี้ดีกว่าไส้ก็พุงทะลุพุงระเบิดไม่รู้ตัว ลิ่นแข่งอยู่เรื่อย แขงอรรด แขงอรรดนะ ท้องปากแข่งอยู่เรื่อยๆ หาเวลาว่างไม่มี หาเวลาบกร่องบ้างไม่มี มีแต่เรื่องกินๆ แบบกิเลสตัณหาอาสวะบรรจุเข้าเต็ม เต็มเท่าไรยิ่งบรรจุเข้าไปๆ สุดท้ายก็ตายเพราะกิเลสไม่มีเมืองพอ ท่านจึงนำธรรมมาสกัดลัดกันไว้เพื่อรักษาชีวิตพระไม่ให้ตายเพราะท้องแตกว่า โภชนะ มตฺตณฺญาตา ให้รู้จักประมาณ ในการบริโภคขบฉัน

อย่าลืมเนื้อลืมตัวในปัจจัยสี่ซึ่งเป็นเครื่องอาศัยเท่านั้น สิ่งที่มีหวังอย่างแรงกล้าคืออรรถคือธรรม ความประเสริฐเลิศเลออยู่ที่ธรรมในใจ เอา สู้ลงไป จะตายด้วยการ

ต่อสู้กับกิเลสก็ให้เห็นเสียที่ ไม่เคยมีในศาสนาของพระพุทธเจ้านี้ นักต่อสู้กับกิเลสจนตาย ที่เห็นมามีแต่กิเลสนั้นแหละตายเวลาต่อสู้เข้าไปๆ ดังพระพุทธเจ้าก็สลบสามหน พระองค์ก็ไม่ตาย สุดท้ายกิเลสตายไม่มีเหลือ นั้น สาวกทั้งหลายได้รับความทุกข์ทรมาน เพราะการต่อสู้กับกิเลสมามากเท่าไร ก็ไม่ได้ยืนยันว่าท่านตาย สุดท้ายกิเลสตายๆ จึงได้ปรากฏเป็นผู้วิเศษวิโสขึ้นมาเพราะการต่อสู้ นี่แหละคุณค่าแห่งการต่อสู้ ทำให้คนบริสุทธิ์พุทธโธขึ้นมาในใจได้อย่างเด่นชัด

เราเป็นลูกศิษย์ของตถาคต ต้องถือเอาเยี่ยงอย่างของพระพุทธเจ้ามาดำเนินอย่าสักแต่ว่ากล่าว พุทธฺ์ สรณฺ์ คจฺฉามิ ใจลอยเมฆไปไหนหรือลงนรกอเวจีที่ไหนก็ไม่ต้องมฺุํ สรณฺ์ คจฺฉามิ ว่าแต่ปากคิดแต่ใจแย็บเดียว ถูกกิเลสจุดลากไปต้มนตุ้ที่ไหนก็ไม่รู้ วันหนึ่งๆ หาเวลาคิดตามคลองอรรถคลองธรรมเพียงแย็บๆ แทบไม่มี และดำเนินไปนิดๆ หน่อยๆ ก็หาว่าทุกข์ว่าลำบากไปเสีย ซึ่งล้วนแต่เป็นกลมายาของกิเลสมันหลอกมันลวงไม่ให้เข้าช่องอรรถช่องธรรม เพราะกลัวจะผ่านอำนาจมันไปเสีย มันจึงไม่ยอมให้ไป มัดไว้กับความขี้เกียจอ่อนแอ มัดไว้กับความหุน่มน้อยกำลังเพลิดเพลิน มัดไว้กับความเผ่าแก่ชราจำศีลภาวนาไม่ได้ มัดไว้กับความยุ่งยากจีปาละจนประมาณไม่ได้และอยู่ในเงื้อมมือของมันเรื่อยมา นี่แหละคำว่า มารๆ คืออะไร กิเลสมารเป็นเบอร์หนึ่งในหัวใจของคนและสัตว์ เฉพาะอย่างยิ่งในหัวใจของเราซึ่งเป็นนักปฏิบัติ ให้ทราบว่ามีมารคืออะไร ก็คือกิเลสทุกประเภท ไม่มีอะไรที่เป็นมารเท่ากิเลส ให้เห็นมารรู้มารที่ตรงนี้ และปราบมารที่ตรงนี้

การต่อสู้กับกิเลสก็อย่าอ้อมกำลังอย่าอ้อมแรง เพราะเราไม่เคยเห็นกิเลสตัวใดตั้งแต่ประพฤติปฏิบัติมาอย่างเต็มสติกำลังความสามารถจนถึงปัจจุบันนี้ ว่าเป็นตัวสุขภาพเรียบร้อยอ่อนโยน (เวลาตัดสันดานเรามันทำเบาๆ อ้อมแรงไว้ กลัวเราทุกข์มาก) พอที่จะต่อสู้มันด้วยความสุขภาพอ่อนโยนนี่มันवल นอนราวกับตาย หลับครอกๆ แทบจะได้ กุสลา มาติกาไม่รู้จักตื่นทำก็ได้ เดินเช่อๆ ทำก็ได้ จิตเถือไปไหนมองไปไหนก็ได้ อยู่สะดวกลสบาย กินให้มากนอนให้มากเหมือนกับหมูตัวหนึ่ง กิเลสก็ตายไปอย่างเรียบร้อยด้วยวิธีการเหล่านี้ เราไม่เคยเห็น เคยเห็นแต่ฟัดกันเต็มเหนี่ยว เอ้า มันไม่ตายให้เราตาย เราไม่ตายให้มันตายเท่านั้น สู้กันอย่างไม่ถอย

นอกจากนั้นยังทรมานทางกายช่วยจิตตภาวนาอีกด้วย เพราะกิเลสมันมีทางกายเป็นกำลังเครื่องส่งเสริมมันด้วย กินมากๆ เข้าไปร่างกายอ้วนพีขึ้นมา กิเลสมันก็ตัวดีตัวเด่นขึ้นมาแล้วเหยียบย่ำทำลายจิตใจลงไป การภาวนาโงหัวไม่ขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นต้องตัดทอนกำลังทางร่างกาย นอนมากมันทำให้มีกำลังมากและทำให้ทั้บถมจิตใจมาก กินมากมีกำลังมาก มันทั้บถมจิตใจมากการภาวนาก้าวไม่ออก ตัดอาหารลงไป ตัดเรื่อง

การหลับการนอนลงไป ตัดกำลังทางกายในแง่ต่างๆ ลงไปโดยลำดับ จิตใจจะได้ภาวนา สะดวกขึ้น ความจริงก็เป็นอย่างนั้นจริง ๆ

เวลาร่างกายมีกำลังน้อยลงไป ลดลงไป ๆ จิตใจมีกำลังกล้าแข็งขึ้นทุกระยะ เวลาที่เราประกอบความเพียรอยู่ เห็นได้ชัด เมื่อเป็นเช่นนั้นถึงจะยากลำบากก็ต้องทนเพราะทางไปสายนี้ ยากก็ไปง่ายก็ไป ขุรชะระก็ไป เพราะทางไปอยู่นี้ ทางเดินอยู่นี้ ทางเดินเพื่อความพ้นทุกข์อยู่ตรงนี้ อุบายวิธีเพื่อฆ่ากิเลสอยู่ที่ตรงนี้ ๆ ก็ต้องได้ทนทุกข์ทรมานทนทำไป เพราะเคยเห็นผลอย่างนี้ นี่ละการประพฤติปฏิบัติจึงต้องใช้อุบายหลายแง่หลายทาง ไม่สักแต่ว่าเดินจงกรมแล้วก็เดินไปเฉย ๆ ไม่ได้คำนึงถึงเหตุถึงผลว่าได้ผลมากน้อยเพียงไร เดินสักแต่เป็นกิริยา ใช้ไม่ได้ ต้องเอาให้จริงให้จัง มีสติปัญญากำกับงาน และคอยทดสอบผลได้ผลเสียของตนอยู่เสมอ

สติแนบอยู่กับจิต นี้แลคือผู้รักษาจิต สติเป็นสำคัญ ปัญญาเป็นผู้ใคร่ครวญเหตุผลดีชั่วประการต่างๆ ธรรมสองอย่างนี้เป็นสำคัญ วิริยะ คือความเพียร นี่เป็นเครื่องสนับสนุน เป็นกำลังใจเพื่อความเพียร ความจดจ่อต่อเนื่องกันเพื่อทำลายกิเลส แล้วสติปัญญาเป็นสำคัญมาก เราไม่เห็นอันใดที่จะมีคุณค่ายิ่งกว่าสติปัญญาในการปราบปรามกิเลส แม้แต่ขั้นต้น ๆ สติปัญญาก็มีความจำเป็นอยู่เช่นนั้น จนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายเอา ลงไป คำว่าวาระสุดท้ายคืออะไร ถึงขั้นกิเลสละเอียด ถึงขั้นธรรมละเอียด สติปัญญาต้องละเอียดไปตามกิเลสไม่เช่นนั้นไม่ทันกัน

ใครจะว่ากิเลสมันโง่เมื่อไร กิเลสจอมฉลาดจึงได้ครองไตรภพ สัตว์โลกเกิดตายอยู่นี้เพราะอำนาจของกิเลสทั้งนั้น ไม่ใช่เพราะอำนาจของอะไร ถ้ากิเลสไม่แหลมคมเหนือกว่าสัตว์โลก ใครจะไปเชื่อ ใครจะไปยอมจำนนกับกิเลส เพราะก็ทราบแล้วว่ากิเลสเป็นภัย เหตุใดจึงไม่ทราบในขณะที่มันกล่อม ก็เพราะอุบายของเรา สติปัญญาของเราไม่ทันมันนั่นเอง จึงจำต้องยอมจำนนมันไปโดยไม่รู้สึกรู้ตัว นี่เวลาสติปัญญาเราผลิตขึ้นมา ๆ ทันกิเลสประเภทนี้แล้ว ต่อไปก็ทันกิเลสประเภทนั้น เห็นโทษของกิเลสประเภทนี้ เห็นเล่ห์เหลี่ยมของกิเลสประเภทนั้น แก้เล่ห์เหลี่ยมของกิเลสนี้ได้ แล้วแก้เล่ห์เหลี่ยมของกิเลสประเภทนั้นได้โดยลำดับและฆ่าได้โดยลำดับด้วย เรื่อยไป ๆ จนกระทั่ง เอาพูดกันให้ถึงเหตุถึงผลถึงอรรถถึงธรรม ฟาดกันไปถึงขั้น มหาสติ มหาปัญญาแล้ว เอาละที่นี่

คำว่า มหาสติ มหาปัญญา หมายถึงสติปัญญาอัตโนมัติ หมุนตัวกับเหตุการณ์ต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ไม่มีคำว่ายืน ว่าเดิน ว่านั่ง ว่านอน จะเผลอตัวยุติไฉน เว้นแต่ขณะหลับเท่านั้น นอกนั้นสติปัญญาจะต้องทำงานอยู่ตลอดเวลา จนถึงกับได้ยับยั้งเอาไว้ไม่เช่นนั้นจะเลยเถิด ดังท่านกล่าวไว้ในธรรมสังโยชน์เบื้องต้นว่า อุทัจจะ ความฟุ้ง

ความฟุ้งซ่านรำคาญ อุทธัจจะนี้หมายถึงความเพลินในงานของตน ไม่ใช่อุทธัจจกุกกุกจะ แบบนิเวรณห์ทำซึ่งมีอยู่ในสามัญชนทั่วไป

อุทธัจจะนี้เป็นสังโยชน์เบื้องบน จะตัดได้ด้วยอหัตตมรรคเท่านั้น ท่านผู้ที่ดำเนินอหัตตมรรคจะเป็นผู้เพลิดเพลินในธรรมข้อนี้ จึงเรียกว่า อุทธัจจะ ความเพลินเกินตัวก็ไม่ถูกนะ ถ้าจะพูดเป็นการเตือนก็บอกว่า ความเพลิดเพลินเกินไปไม่ถูกนะ งานแม้จะทำได้เพราะการกระทำก็จริง แต่การกระทำทั้งหลายนั้นย่อมมีการพักผ่อนเป็นธรรมดาพักผ่อนนอนหลับ พักผ่อนรับประทานอาหาร แม้แต่รถวิ่งไปตามถนนยังต้องเติมน้ำมันยังต้องพักเครื่อง

ผลจะได้เพราะการทำงานก็จริง แต่เมื่อทำไปจนหมดกำลังแล้ว ผลของงานจะได้มาจากไหน นี่สติปัญญาเมื่อหมุนตัวไม่หยุด ไม่พักผ่อนหย่อนตัวบ้างเลยก็เหนื่อย จิตเหนื่อยเมื่อยล้าจึงต้องพักในวงสมาธิ ท่านบอกให้เข้าพักในสมาธิเสีย ให้จิตมีความสงบพอได้รับความสงบเป็นกำลังแล้ว จิตมีกำลังออกพิจารณา เช่นเดียวกับคนที่ทำงานจนกำลังกายและจิตเหนื่อยเมื่อยล้า แล้วก็มาพักผ่อนนอนหลับ มารับประทานอาหารให้สะดวกสบาย ถึงเวลาจะเสียไป อาหารการบริโภคเหล่านั้นจะเสียไปก็ตาม แต่ได้กำลังขึ้นมาชดเชยกันเพื่อการทำงานต่อไปอีก และเพื่อเพิ่มผลแห่งงานขึ้นไปโดยลำดับ เพราะกำลังเกิดจากการพักผ่อนและการรับประทานนั้น

นี่การพักผ่อนในสมาธิจะเสียเวลาเวลาบ้างไม่เป็นไรเพราะกำลังซาร์จ พุดง่าย ๆ ซาร์จแบตเตอรี่ทางด้านจิตใจ ให้จิตมีความสงบมีกำลังทางสมาธิ ในขณะที่พักต้องพักจริงๆ ไม่ยุ่งกับสติปัญญาใดๆ ทั้งสิ้น พอออกจากการพักแล้วจิตจะมีกำลังวังชา สติปัญญาแหลมคม ก็เลสตัวนั้นแล สติปัญญาประเภทที่เคยแก้กิเลสนี้แล ใส่เข้าไปขาดสะบั้น ๆ เพราะกำลังสติปัญญามีมากเนื่องจากได้พักผ่อนอย่างสะดวกสบายแล้ว นี่วิธีการดำเนินวิปัสสนาโดยสม่ำเสมอ

เมื่อถึงขั้นนี้แล้วความซี้เกียจซี้คร้านหายหน้าไปหมด นอกจากได้รู้เอาไว้เท่านั้น ความเห็นโทษก็ถึงใจนอนใจได้ยังไง ความเห็นคุณก็ถึงใจ เห็นโทษแห่งกิเลสทุกประเภท เห็นอย่างถึงใจเห็นอย่างซึ้ง เห็นอย่างน่าเข็ดน่าหลาบ เห็นอย่างน่ากลัว คนเราเมื่อกลับแล้วอยู่ได้ยังไง ที่ไหนจะเอาตัวรอดได้ต้องเผ่น ที่ไหนเห็นว่าจะพ้นภัยต้องเผ่นไปที่นั่น นี่จิตเห็นว่าจะพ้นภัยด้วยวิธีไหนก็ต้องโดดออก จะพ้นภัยด้วยวิธีต่อสู้กับกิเลสก็ต้องต่อสู้ เหมือนที่ต่อสู้ด้วยปัญญา เพราะความเห็นคุณแห่งความพ้นทุกข์ และเพราะธรรมอัศจรรย์ตามขั้นที่ปรากฏอยู่ในใจพาให้อีกหาญ

แม้จะไม่ถึงขั้นอัศจรรย์เต็มภูมิก็ตาม ขั้นชื่อว่าธรรมแล้วย่อมเป็นของแปลก ของอัศจรรย์อยู่ภายในจิตใจของผู้รู้ผู้เห็นนั้นแล้ว นั่นแลเป็นสิ่งที่มีความหมายอยู่ในใจอยู่

แล้ว และเป็นเครื่องสนับสนุนให้มีกำลังใจเพิ่มขึ้นที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมเบื้องสูงขึ้นไปไม่หยุดหย่อน ว่าให้พ้นเท่านั้น ไม่พ้นก็ให้ตายเท่านั้น คำว่าออยมีไม่ได้แล้ว นี่สติปัญญาอัตโนมัติเป็นอย่างนั้น ในครั้งพุทธกาลท่านว่า มหาสติ มหาปัญญา คือ หมุนตัวเป็นเกลียวอยู่ตลอดเวลา อัตโนมัติ ไม่คำที่ว่าบังคับบัญชานอกจากต้องได้รู้เอาไว้ เพราะจะเป็นอุทธัจจะ คือ ฟุ้งเกินไป เพลินกับการทำงานการพิจารณาค้นคว้าจนเกินความพอดีไป แต่ไม่ได้ผลเท่าที่ควร จึงต้องให้พักผ่อนในสมาธิเสีย เมื่อมีกำลังใจจึงพิจารณาค้นคว้าต่อไป จนกระทั่งทะลุปรุโปร่งไปหมด

อุทธัจจะ คือ ความฟุ้ง ความเพลิดเพลิดในงานของจิต มานะ ความถือความรู้ที่เต็มไปด้วยอวิชชานั้นเอง จะเป็นอะไร เอาให้มันถึงนั้นซิ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นของปลอมเมื่อไร มีอยู่กับนักปฏิบัติ ฝึกให้ได้ จิตเป็นสิ่งที่ฝึกได้ ฝึกไม่ได้พระพุทธเจ้าได้ไม่ได้ เป็นศาสดาของโลกไม่ได้ พระธรรมกระเทือนโลกธาตุอยู่เวลานี้ ออกจากจิตท่านที่ได้ฝึกมาทั้งนั้น จิตเป็นสมบัติของเราไม่ใช่สมบัติของใคร เราเป็นผู้รับผิดชอบภายในจิตของเรา เป็นก็เราตายก็เรา สุขก็เราทุกข์ก็เรารับทั้งนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นเราจะปล่อยให้กิเลสเหยียบย่ำทำลายอยู่ตลอดไปสมควรแล้วหรือ ต้องเอาให้จริงให้จิงนักปฏิบัติ

อย่ามองอะไรยิ่งกว่าใจซึ่งเป็นสถานที่เกิดเหตุ มหาเหตุอยู่ที่นั่น โรงผลิตงานของกิเลสประเภทต่างๆ อยู่ที่นี่ ในขณะที่เดียวกันโรงผลิตอรรถผลิตรธรรมก็อยู่ที่นั่น เอาแยกแยะกันเข้าไป จิตนี้เป็นตัวสำคัญมาก เอาให้ถึงเหตุถึงผล จิตนี้เป็นเหมือนนักโทษเวลานี้ ธรรมเป็นเครื่องแก้เครื่องปลดปล่อย กิเลสเป็นเจ้าอำนาจบังคับบัญชาจิตใจ แก้ลงไปๆ เมื่อแก้ลงไปได้มากน้อยจิตจะดีดีขึ้นมาๆ โดยลำดับลำดับ จนกระทั่งแก้ได้หมดโดยสิ้นเชิงไม่มีสิ่งใดเหลือแล้ว นั้นแลความหมุนตัวของสติปัญญาที่เป็นไปกับเหตุการณ์ต่างๆ ในวงความเพียรยอมยุดิตลงเอง เหมือนกับนักรบเมื่อได้ชัยชนะเต็มที่แล้ว การรบพุ่งซึ่งชัยที่เป็นไปทั้งวันทั้งคืนนั้นก็ยุติกันลง

สติปัญญากับกิเลสเมื่อได้พาดพิงกันแลหากันลงไป จนไม่มีกิเลสตัวใดมาต่อกรแล้ว เรื่องความหมุนตัวๆ อยู่ด้วยสติปัญญานี้ก็หมดหน้าทีไป เหลือแต่ความบริสุทธิ์ล้วนๆ เอาอยู่ไหนอยู่เถอะที่นี่ ไม่มีกาลไม่มีสถานที่ ไม่ยุ่งกับอดีตที่เคยเป็นมาอย่างไร ไม่ยุ่งกับอนาคตว่าจะไปเกิดเป็นอะไรต่อไปอีก ปัจจุบันก็รู้เท่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความรู้ความเป็นของตน ต่างอันต่างจริงทุกสัดทุกส่วน จิตก็จริงตามจิต จริงตามหลักธรรมชาติ จริงในความประเสริฐของตน เมืองพออยู่ที่นี่ พอจิตหมดภัยแล้วทุกสิ่งทุกอย่างได้คลายไปตามๆ กัน นั้นแลคือผลแห่งการประพฤติปฏิบัติอันเป็นที่พึงใจ

พระพุทธเจ้าก็ดี สาวกทั้งหลายก็ดีได้นำจิตดวงนี้ขึ้นมาประกาศธรรมสอนโลกนั้น ได้มาด้วยภาคประพฤติปฏิบัติและได้มาด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยความเป็น

นักต่อสู้ ไม่ใช่ได้มาด้วยความซื่อเกียจซื่อคร้าน ความเห็นแก่ปากแก่ท้อง ความเห็นแก่
 หลับแกล่นอน ซื่อเกียจอ่อนแอ นั้นไม่ใช่ทางของผู้จะดำเนินตนเพื่อความพ้นทุกข์ แต่เป็น
 ทางอันเตียนโล่งของกิเลสที่จะสั่งสมพินไฟขึ้นมาภายในใจโดยถ่ายเดียว

นี่ท่านทั้งหลายมาจากที่ต่าง ๆ ได้มาอบรมศึกษาอยู่ในสำนักนี้ ผมมีความเมตตา
 สงสาร ถึงจะอยู่ด้วยกันมากบ้างก็ทนเอา ท่านองค์นั้นก็มีความใจองค์นี้ก็มีความใจ เป็นผู้มุง
 มาเพื่ออรรถเพื่อธรรม ผมเองก็ได้คิดเทียบเคียงทุกสัต์ทุกส่วนแล้วกับหมูกับเพื่อน
 เพราะเราเคยเป็นผู้เฒ่ามาแล้ว ไปเสาะแสวงหาครูอาจารย์ที่ไหนที่ต้องจิตต้องใจ เป็นผู้
 ที่นำเคารพกราบไหว้เป็นที่ลึกลงใจของเรานั้น มันหายากนักยากหนากว่าจะพบเห็นท่าน

เมื่อไปถึงครูบาอาจารย์องค์ใดที่เป็นที่สนิทติดใจกับท่าน ด้วยความเชื่อความ
 เลื่อมใสจริง ๆ แล้ว เราพอใจที่จะอยู่ อยากให้ท่านเมตตาสงสารรับไว้สั่งสอน ใจจะขาด
 ออกจากหทัยของเรา ถึงขนาดนั้นทีเดียวสำหรับผม นี่หมู่เพื่อนมาศึกษาอบรมก็เห็นใจ
 อย่างนั้นเหมือนกัน ถึงจะไม่ได้อยู่ แต่ได้รับการอบรมชั่วคราวชั่วยุติก็ยังดี นี่แหละขอ
 ให้คิดเห็นอรรถธรรมที่กล่าวมาเหล่านี้ นำไปประพฤติปฏิบัติ อย่าทำถ้อยอ่อนแอ สิ่ง
 เหล่านี้เคยมีอยู่ในหัวใจเราอยู่แล้ว ไม่เห็นเป็นของประเสริฐของอัครรรยจากมัน นอก
 จากธรรมอันประเสริฐที่จะเกิดขึ้นจากความเพียร ความหนักเอาเบาสู้เท่านั้น

นี่วันนี้ได้อธิบายธรรมภาคปฏิบัติให้ท่านทั้งหลายได้เข้าอกเข้าใจ ทางพระเป็น
 สำคัญ เพราะเป็นจุดศูนย์กลางแห่งจิตใจของประชาชน และเป็นผู้รักษาศาสนาในวง
 ภายใน และมีหน้าที่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพศก็ประกาศอย่างเด่นชัดแล้วว่า เพศนี้เป็น
 เพศสมณะ เป็นเพศที่บำเพ็ญอรรถธรรมโดยถ่ายเดียว จึงได้แสดงให้ท่านทั้งหลายได้
 เข้าอกเข้าใจ เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนตลอดผู้เกี่ยวข้องมาก
 น้อย

บรรดาศรัทธาญาติโยมทั้งหลาย จิตใจก็เหมือนกันกับพระ ต่างกันก็สักแต่เพศ
 เท่านั้น จิตใจไม่มีคำว่าเป็นผู้หญิงผู้ชาย มีความรักใคร่ชอบใจศรัทธาในศาสนาเช่น
 เดียวกัน การประพฤติปฏิบัติตนในคุณงามความดีทั้งหลายเป็นสิริมงคลแก่เรา เช่น
 เดียวกับพระท่านประกอบหน้าที่การงานทางด้านธรรมะของท่าน เป็นสิริมงคลแก่ใจ
 ของท่าน เรามาประกอบบำเพ็ญคุณงามความดีทั้งหลายมีทาน ศีล ภาวนา เป็นสำคัญ ก็
 เป็นสิริมงคลแก่จิตใจของเรา ใจเป็นสำคัญมาก ขอให้พยายามบำรุงใจ ใจเป็นหลักใหญ่
 ใจเป็นนักท่องเที่ยวดังที่ท่านอาจารย์มั่นท่านพูด หาข้อแย้งไม่ได้

จะท่องเที่ยวไปไหนก็ตาม ขอให้ท่องเที่ยวไปด้วยบุญด้วยกุศล ด้วยคุณงาม
 ความดีเป็นเครื่องสนับสนุนเถิด จะเป็นทีเบาอกเบาใจ เป็นทีสะดวกสบาย เป็นสุขโต
 ไปก็ดีอยู่ก็เป็นสุข เกิดในภพใดชาติใดถ้ามีคุณงามความดีเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตใจ

เป็นเครื่องบำรุงจิตใจ สนับสนุนจิตใจ เป็นเครื่องเสวยของใจอยู่แล้ว อยู่สบายทั้งนั้น
ความดีจึงไม่ล้ำสมัย ให้พากันพยายามบำเพ็ญ

วาระนี้เป็นวาระที่เหมาะสมมากสำหรับเราทุกท่าน หากชีวิตหาไม่แล้วก็ต้องหยุด
ชะงักในงานทั้งหลาย ก้าวไม่ออก เพราะคนตายแล้วไม่มีงาน ทำไม่เป็น ขณะนี้ยังมีชีวิต
อยู่จะรีบเร่งชวนขายสิ่งใดก็รีบเร่งเสีย สมบัติภายในก็ให้มีสมบัติภายนอกก็ให้มี อยู่ก็
เป็นสุข ไปก็เป็นสุข ไม่ขาดทุนสูญดอกที่อยู่ทั้งไป สำหรับคนมีธรรมมีบุญกุศล อยู่ที่ใด
ไปที่ใด ไม่อดไม่จนในที่ทุกสถานตลอดกาลทุกเมื่อ

การแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควรจึงขอยุติเพียงแค่นี้